

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3300>

**AN EVALUATION ON THE USE OF THE PREPOSITION
RUBBA (رُبَّ) IN THE WORK
HASIYETU'L-JADIDE BY FİLİBELİ HALİL FEVZİ**

FİLİBELİ HALİL FEVZİ'NİN HÂŞİYETU'L-CEDİDE ADLI
ESERİNDE RUBBE (رُبَّ) EDATININ KULLANIMI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRİLME¹

Abdullah ASLAN²

Abstract

The preposition rubbe / رُبَّ is one of the few prepositions in Arabic that can have many meanings. Arabic grammar books have analyzed the meaning of this preposition; whether it has various meanings in a sentence, which category it falls under in the noun-verb-letter category, how it should be translated, how its meaning is formed, etc. The use of this preposition in Filibeli Halil Fevzi's work titled Hasiyetul'l-Cedide has been discussed in our study, as have the opinions of Arab Linguists and Rhetoricians about this preposition, which he included in his book's commentary, and a general impression about the subject has been attempted to be created. The study also highlights the most important aspects of the word "rubbe" and presents various viewpoints. Filibeli first creates a general framework for the subject by highlighting some of the agreed and disputed views on the subject, and he occasionally expresses his own opinions. The fundamental reason for this approach is that some linguists and rhetoricians have attempted to discover the meanings of the word "rubba," as well as to unveil the various meanings of rubba in the context of the style and discourse of the Qur'an. Consequently, Filibeli makes occasional analysis by citing verses and poems as examples and employs the method of explanation. From a different perspective, the fact that some linguists and rhetoricians—in particular Filibeli—attempted to shed light on the matter demonstrates the significance of Arabic Language and Rhetoric. The present study aimed to determine what the word rubba / رُبَّ means based on the opinions of linguists, whether it has different meanings depending on the context in which it is used, its connotations with other words, its grammatical structure, and how its meaning is formed, as well as to reveal the hypotheses identified.

Keywords: Hasiyetu'l Cedide, Filibeli Halil Fevzi, Rubbe, article, preposition.

¹ Bu makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belagati Bilim Dalında Hazırlanan "Filibeli Halil Fevzi'nin Hâşiyetu'l-Cedide Adlı Eserinin İncelenmesi" başlıklı Doktora tezimizden çıkarılmıştır.

² Doktora Öğrencisi, Isparta İl Müftülüğü Eğitim Uzmanı, aslanabdullah32@hotmail.com Orcid : 0000-0002-2709-0910

Özet

Arap dilinde rubbe / رُبْ edatı farklı anlamlara gelebilen nadir edatlardandır. Bu edatın manası, cümle içerisinde farklı anlamlara gelip gelmediği, isim-fiil-harf kategorisinde hangisine dahil olduğu, irâbının nasıl yapılması gerektiği ve delâletinin nasıl şekillendiği vs. Arap dili kitaplarında tartışılmıştır. Çalışmamızda Filibeli Halil Fevzi'nin Hâşiyetü'l-Cedide isimli eserinde bu edatın kullanımı, ele alınmış ve onun kitabının hâşiyesinde yer verdiği Arap Dilbilimci ve Belâğatçıların bu edat hakkındaki kanaatlerine yer verilmiş ve konu hakkında genel bir izlenim oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırmada ayrıca "rubbe" kelimesi çerçevesinde ön plana çıkan en önemli özellikler ve farklı görüşler serdedilmesidir. Filibeli, öncelikle konuyla ilgili ittifak ve ihtilafı bazı görüşleri ön plana çıkararak konu hakkında genel bir çerçeve çizmiş ve yer yer kendi kanaatlerini de ifade etmiştir. Bu yaklaşımının temel sebebi; bir kısım Dilbilimci ve Belâğatçıların "rubbe" kelimesinin hangi manalara geldiğini tespit ederek, Kur'an'ın üslup ve i'câzı minvalinde rubbe'nin farklı manalarını gün yüzüne çıkarmak için gayret sarf etmesidir. Bundan dolayı Filibeli, yer yer ayet ve şüirlerden örnekler vererek tahlillerde bulunmakta ve açıklama yöntemini kullanmaktadır. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde Filibeli başta olmak üzere bazı Dilbilimci ve Belâğatçıların konunun netleşmesi için çaba sarf etmeleri, Arap Dili ve Belâğat ilminin önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın amacı; Dilbilimcilerin görüşleri doğrultusunda rubbe / رُبْ kelimesinin ne anlama geldiği, kullanıldığı cümle içerisinde farklı anlamlarının olup olmadığının yanında diğer kelimelerle olan ilişkisi, irâbının ve delâletinin nasıl oluştuğu konuları çerçevesinde bir fikir oluşturabilmek ve tespit edilen hipotezleri açığa çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hâşiyetü'l-Cedide, Filibeli Halil Fevzi, Rubbe, Edat, Harfi cer.

GİRİŞ

Tarihsel süreçte Arap Dili ve Belâğat alanında Kur'an'da kullanılan kelimelerin daha iyi anlaşılması için kelime etimolojisi çerçevesinde çok boyutlu olarak araştırma yapıldığı ve çaba sarf edildiği gözlemlenmektedir. Dil ekolleri, araştırılan kelimenin isim mi, harf mi veya fiil mi olduğu ya da ne anlama geldiği hakkında belli deliller ortaya koyarak kanaatlerini belirtmişlerdir. Elbette bu süreçte serdedilen görüşlerde ihtilaf ve ittifaklar oluşmuş, münakaşalar meydana gelmiştir. Klasik Dilbilimcilerin iştikakı fiille ilişkilendirerek fiile has bir durum şeklinde değerlendirmeleri, Küflerin mazi müzekker üçüncü tekil şahıs olarak görmeleri, Basralı dilcilerin ise tüm kelimelerin mastardan türetildiğini ve böylece asli itibarıyla mastara dayandığını ifade etmeleri örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer gerçek ise bu alanda kayda değer çalışmaların kaleme alınmasıdır.

Elbette bazı konular her dönemde popülerliğini korumuştur. İstiâre üzerine yazılan; Ebu'l-Kâsım Semerkandî (ö. 888/1483)'nin *er-Risâletü'l-feride*'si ve bu eser üzerine şerh ve hâşiyeler geleneğinin oluşması, bu hâşiyeler içerisinde Filibeli Halil Fevzi Efendi (ö. 1300/1883)'nin *Hâşiyetü'l-cedide 'alâ Şerhi 'İsâmi'l-feride* çalışmasının ön plana çıkması örnek olarak gösterilebilir.

19. yy. Osmanlı ulemasından olan Filibeli Halil Fevzi Efendinin doğumu ile ilgili kaynaklarda 1210/1795-1796 veya 1220/1805 yılları zikredilmektedir. Babası Mustafa Filibevî Bursada yaşamakta iken Filibeye göç etmiş orada Şihabuddîn Paşa medresesinde müderrislik yapmış bir alimdir. İlk eğitimini babasından alan Filibeli genç yaşlarda İstanbul'a gelmiş ve eğitimine burada devam etmiştir. Hayatını ilme ve tedrisata adanmış olan Filibeli müderris olarak göreve başlamış ve uzun bir süre medreselerin çeşitli kademelerinde görev almıştır. Ders vekili olarak meşhur olan Filibeli, müderrislikten başka Kayseri, Şam ve Medine kadılığı yapmıştır. Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur. 1250/1834-1835 yılından 1272/1855-1856 yılına kadar sarayda yapılan Huzur Derslerinde muhatab ve mukarrir olarak görev almıştır. Filibeli'nin beş eseri bulunmaktadır. Bunlar; *el-Hâşiyetü'l-cedide 'alâ şerhi 'İsâmi'l-Feride*,

³ *Suyûfu'l-kavâtili men kâle inne'n-nübüvve san'atün mine's-sanâi*,⁴ *Risâle-i Hamîdiyye*,⁵ ve *Hadâiku'l-İmtihan*'dır.⁶

Hâşiyetü'l-cedide, şerh-hâşiye geleneği müktesebatında oldukça önemli bir hâşiyedir. Kaynak ve referans açısından oldukça zengindir. İçeriği, genel bağlamda belâgat ilim literatüründe ön plana çıkan istiâre konusunu incelemektedir. Hâşiye, geniş kapsamlı açıklamalarının yanında farklı görüşlerin koşullandığı ve bol örneklerle zenginleştirilerek çok boyutlu bir eserdir. Belâgat, sarf, nahiv ilimleri başta olmak üzere farklı ilim alanlarında konular değerlendirilmektedir. Hâşiye, “ıkd” isimli üç ana bölümden oluşmakta, ıkd'lar feride isimli alt başlıklardan müteşekkildir. Genel bağlamda musarraha, mekniyye istiarenin kısımları ve bu konuyla bağlantılı konuları incelemektedir. Sekkâki, Kazvinî ve Zemahşerî gibi alanında yetkin selef, müteahhir ve mütekaddim âlimlerin görüşleri çerçevesinde konular ele alınmakta, Filibeli ilgili görüşler nezdinde kanaatlerini ve eleştirilerini serdetmektedir.

Bu hâşiye, ilmi şahsiyeti açısından geniş bilgi birikimine sahip olan Filibeli'nin beş eseri içerisinde en çok öne çıkan bir eserdir. Filibeli'nin bu çalışması, belâgat âlimleri nezdinde kayda değer olarak görülen ve üzerine birçok hâşiye ve şerh yazılan İsmâuddîn İsferyânî (ö. 945/1538)'nin *Şerhu Ferâ'idü'l-fevâ'id li-tahkiki me'âni'l-isti'ârât*'ına yazılmış bir hâşiye çalışmasıdır.

Dikkatimizi çeken noktalardan birisi de *Hâşiyetü'l-cedide*'nin, Arap Dili ve Belâgat alanında oldukça önemli olarak görülmesidir. Bu hâşiye iki cilttir. Ansiklopedik bilgi birikimine sahip olan bu çalışma, genel bağlamda istiâre konusu üzerine şekillense de başta belâgat, sarf, nahiv, vad' konularının yanında kelam, tefsir, fıkıh, tasavvuf, mantık, felsefe, edebiyat vb. alanları ilgilendiren bazı konular üzerinde de durulduğu görülmektedir. Müstakil olarak ele alınan konulardan birisi de rubbe / رُبُّ kelimesidir ve makalemizin konusunu oluşturmaktadır.

Çok zikredilmeyen bir konu olması hasebiyle ve literatüre katkı sağlaması açısından *Hâşiyetü'l-cedide*'de serdedilen görüşler minvalinde rubbe / رُبُّ kelimesinin incelenerek değerlendirilmesi uygun bulunmuştur. Söz konusu hâşiyede geçen “rubbe” hakkındaki görüşler dikkate alındığında -ki yeri geldiğinde ifade edilecektir- oldukça farklı rivayetlerin serdedildiği dikkat çekmektedir. Makalenin seyri; öncelikle rubbe / رُبُّ kelimesinin manası, hakkında serdedilen lügatler, daha sonra isim veya harf olması, irâbı ve delâleti üzerinde şekillenecektir. Bunun yanında konuyla ilgili değerlendirmeler Filibeli'nin görüşü çerçevesinde ele alınacak ve elde edilen bilgiler doğrultusunda bir sonuç oluşturulmaya çalışılacaktır.

1. Rubbe / رُبُّ Kelimesinin Manası

“Rubbe / رُبُّ” kelimesi lügatlarda bir kelime olarak anlamını vermektense ziyade hangi manaya delalet ettiği üzerinde bilgiler verilmektedir. “Rubbe” Halil b. Ahmed'e göre, müfred için kullanılıp çoğul kastedilen bir kelimedir. رُبُّ خَيْرٍ şeklinde رِبُّ خَيْرٍ kelimesi müfred olmasına rağmen bu çoğul olarak “nice hayırlılarla karşılaştım”, anlamına gelmektedir.⁷ İbn Manzûr; nahivcilerin beyanına göre me'âni harflerinden olup کم'in, istifhamın dışında çokluk manasını ifade ettiği gibi Rubbenin “azlık” için tayin edildiğini, her iki kelime de nekra bir kelimeye dahil olduğunu ve bu nekra kelimeyi cerraladığını belirtmektedir.⁸ Fîrûzâbâdî ise sadece nekraya dahil olan bir harf-i cer olduğunu, Kufilerin nezdinde isim olarak değerlendirildiğini ve “azlık” manasını ifade ettiğini beyan

³ Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, no: 1423, Âmire Matbaası, İstanbul, 1282; Nurosmaniye Kütüphanesi, no: 4696, Âmire Matbaası, İstanbul; Atıf Efendi Kütüphanesi, no: 2390, Âmire Matbaası, 1282.

⁴ A. Halil Fevzi Filibeli, Afgani'ye Reddiye, sđl. Sadık Albayrak, Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, Sebil Matbaacılık, İstanbul, 1976, ss. 1-173.

⁵ Filibeli Halil Fevzi Efendi, *Risâlei Hamîdiyye*, Matbaa-i Âmire, 1289, ss. 1-24.

⁶ Halil Fevzi Efendi, *Mecmua-i hadâiku'l-ımtihan*, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul, 1393, s. 3-40.

⁷ Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Samerrai, Menşüratî'l- E'lemi li'l-Matbû'at, Beyrut, 1988, C. 8, s. 58.

⁸ Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfi'î, *Lisânü'l-'Arab*, Mısır, h. 1300, C. 1, s. 393.

etmektedir. “Çokluk” manasına geldiğini ifade edenlerin yanında bazılarının kelamın siyakından azlık veya çokluk anlamlarına delalet edebileceğini söyleyenlerin olduğunu bildirmektedir.⁹

Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 1205/1791) *Tâcü'l- 'arûs*'da İbn Cinnî'den naklederek “rubbe”nin bir zamire dahil olduğunu ve tahsislik ifade ettiğini, Kufilere göre, - ربه رجلا قد رايت - ربهما رجلين - örneğinde olduğu gibi zamirin temyizine mutabık olması gerektiği belirtilmektedir.¹⁰ Müfred bir kelimenin başına gelirse meçhul olandan kinaye, müfred olmazsa kelamı reddetmek içindir. ما لك جوار senin hiç komşun yok mu? Sorusuna, ربه جوار قد ملكت “onların (kadınların) nicesi benim komşumdur”, örneğinde olduğu gibi ربه'nin dahil olduğu جوار (komşular) kelimesi çoğul olduğu için önceki ifadeyi reddetmek için kullanılmaktadır.¹¹

Filibeli Halil Fevzi ise, ربه kelimesinin “azlık”, “çokluk” veya bunların dışında başka bir manaya mı tayin edildiği hakkında Dil Bilimcilerin farklı kanaatlere sahip olduğunu ifade etmektedir. Mütekaddimûn nahivcilerden Halil, Sibeveyh, İsa b. Ömer, Yunus, Ebu Zeyd, Ebu Amr, Ahfeş, Mazini, Cürmî, Müberred, Zeccâc, İbn Serrâc, Zeccâci, Fârisi, Sirafi, Rummânî, İbn Cinnî, ve Kûfe dil ekolü mensuplarından Kisâi, Ferrâ, Hişam ve İbn Sa'dan ربه'nin “azlık” manasına tayin edildiğini belirtmektedirler.¹²

Râdi *Kafiye*'nin şerhinde İbn Serrâc ve Ebu Ali İbn Hacib (ö. 646/1249)'e göre ربه 'nin dahil olduğu fiilin mazi bir fiil olması gerektiğini çünkü ربه, geçmiş zamanda “azlık ve inşâi bir mana” ifade etmek için tayin edildiğini belirtmektedir.¹³

Bahru'l-muhît adlı eserde ربه'nin “çokluk” manası için tayin edildiği zikredilmektedir. Bunun yanında bir kısım alimlerin lafzen “azlık ve çokluk arasında bir mana”ya tayin edilmiş müşterek bir lafız veya bir diğer görüşe göre “mübah olan durumlar ve övgü ifadelerinde çokluk”, bunların dışındaki durumlarda ise “azlık” ifade etmek için olduğu bildirilmektedir.¹⁴

Rubbe, inşâi olan “azlık” manasında kullanılsa da medh ve zemm makamı ise çoğunlukla “çokluk” manasında kullanıldığı belirtilmektedir. Buna göre çokluk anlamı mecaz olsa da bu anlamda çok kullanımı sebebiyle örfi hakikat olmasından dolayı çokluk anlamına delalet etmekte herhangi bir karineye ihtiyacı yoktur. Buna karşılık hakiki manası azlık olmasına rağmen azlık manası ifade etmek için karineye ihtiyaç vardır. Örneğin ربه تال يلحنه “Nice Kur'ân okuyan vardır ki Kur'ân ona lanet eder.” cümlesinde olduğu gibi zemm manasının yanında, aşağıdaki şiirde ise medh anlamında kullanıldığı belirtilmektedir.

ألا ربه يوم لك منهنَّ صالح
ولا سيما يوم بدارة جليل

“Günler içerisinde nice güzel günler vardır ki, unutulmaz. Özellikle Cülcül günü.”¹⁵

Râdi, ربه'nin azlık manası ifade ettiğini ve bunu ما لقيت رجلا “hiç kimseyle karşılaştın mı?” diye sorulduğunda ربه رجل لقيته “Birkaç kişiyle karşılaştım.” (Çok kimse görmedim) diye cevap verilerek az bir kişiyle karşılaşıldığının vurgulandığını ifade etmektedir.

⁹ Ebu Tahir Mecduddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Okyanusu'l-basit fi tercümeti'l Kâmusü'l-Muhîd ve'l-Kâmusü'l-Vasîd*, h.1250, C. 1, s. 139.

¹⁰ Ebu Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî, *Sırru sana'ati'l-irab*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2000, C. 1, s. 321.

¹¹ Seyyid Muhammed Mürtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, thk. Ali Hilali, Kuveyt, 1987, C. 2, s. 475.

¹² Abdullah b. Ömer el-Hac İbrahim, *Rubbe ve ahkamuha fi'l-'arabiyye*, Mecelletü'l-'Ulûmi's-Şer'iyye, ts., s. 271.

¹³ İbn Hacib Cemalü'd-Din b. Osman b. Ömer b. ebi Bekr el-Mısrî el-İsnevî el-Mâlikî, *el-Kafiye fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Salih Abdulazim eş-Şair, Mektebetü'l-Âdab, Kahire, 2010, s. 51; Fevzi, *el-Hâşiyetü'l-cedîde*, s. 144; Radiyuddin Muhammed b. Hasan el Esterâbâdî, *Şerhu Kafiyeti İbn Hacib*, thk. Yahya Beşir Mısrî, Vizaratü Ta'limi'l Ali, Cami'atü İmam Muhammed b. Suud, 1996, C. 1, s. 1173.

¹⁴ Muhammed b. Yusuf eş-Şehir ebi Hayyan el-Endelüsî el-Gırnatî, *el-Bahru'l- Muhit fi't-tefsir*, Dâru'l-Fıkr, 2000, C. 4, s. 372.

¹⁵ Mustafa b. Hamza Kuşadalı, *Adalı cedid ale'l-izhar ve hâşiyeye kısmı*, Salah Bilici Kitabevi, ts., s. 42.

İbn Serrâc, رُبُّnin ya zahiri ya da mukadder bir sorunun cevabı olduğu hakkında neredeyse icma olduğunu belirtmektedir. رُبُّ aslında menfi olan fiili mazinin cevabına tayin edilmiştir. Bu sebeple رب رجل كريم اضرب şeklinde muzârî bir fiille değil رب رجل كريم ضربت şeklinde mazi bir fiille kullanımının caiz olduğunu bildirmekte ve kelamın öncesinde azlık ifade eden bir durum söz konusu olduğu zaman رُبُّnin dahil olduğu mazi fiilin hazf edilebileceğini zikretmektedir.¹⁶

Rubbe, mecrûrunda çokluk manasını ifade için kullanılmaktadır. Bu görüşe göre çokluk manasını ifade etmesi hakikat, azlık manasını ifade etmesi ise mecaz olmaktadır. Hatta azlık manası mecazi anlam ifade etmektedir. Nasıl ki bir mecâzda karineye ihtiyaç duyuluyorsa “rubbe” nin azlık manasında kullanılması için bir karineye ihtiyaç vardır.

رب هبضل لجب لففت بهبضل

“Nice az orduyla, büyük bir orduya karşı savaştım.”

Karine az bir kimse ile ordu kurulamayacağıdır. Buradaki öven kişi, övülene nisbetle yapılan övgüleri az görmektedir. Yani onu hak ettiği övgüyle övemediğini ifade etmektedir.¹⁷

2. Rubbe / رُبُّ Hakkındaki Lügatler

Filibeli Halil Fevzi Efendi'nin *Hâşiyetü'l-cedide* isimli eserinde ifade ettiğine göre رُبُّ hakkında farklı rivayetler olsa da meşhur olan sekiz lüğatin olduğunu bildirmektedir:

- رُبُّ / rubbe.
- رُبُّ / rube.
- رُبُّ / rubu.
- رُبُّ / rub.
- رَبُّ / rabbe.
- رَبُّ / rabe.
- رُبَّتْ / rubbete.
- رُبَّتْ / rubete.

Şeyhül-İslam Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) *Şerhu'l-münferice* adlı eserinde رُبُّ hakkında yetmiş lügat olduğunu belirterek sonlarına bitişen “ta” hakkında geniş bilgiler vermektedir.¹⁸ Her ne kadar bu kadar lügat zikredilse de en meşhur olanı, رُبُّ şeklinde kullanılan lügattir.¹⁹ Rummânî (ö. h.384) ise هل-بل-ما gibi iki harften oluşan harflerin ikinci harfi, sadece sakin olarak gelmesi zaruridir, gerekçesiyle bu lügatlerin hiçbirini kabul etmemektedir.²⁰

3. Rubbe / رُبُّnin İsim veya Harf Olması

رُبُّ kelimesinin harf veya isim olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Basriler harf-i cer olduğunu iddia etmektedirler.²¹ Bu iddialarını şu şekilde delillendirmişlerdir:

Harf olması:

Filibeli, İbn Hâcib'in *Kafiye*'sine atıf yaparak kelimenin; fiil, isim ya da harf olmak üzere üç kısımdan ibaret olduğunu ifade etmektedir. رُبُّnin bunların dışında dördüncü bir kısmın olamayacağından dolayı bu üçünden birisi olması gerekmektedir. رُبُّ müfred

¹⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Seriy b. Sehl b. en-Nahvi el-Ma'rûf bi İbn Serrâc, *el-Usul fi'n-nahv*, thk. Abdu'l-Hüseyin el-Fetli, Müessetü'r-Risale, Lübnan-Beyrut, ts., C. 1, s. 417.

¹⁷ Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiyeti İbn Hacib*, C. 1, s. 1174-1175.

¹⁸ Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyâ el-Ensârî, *Şerhu'l-münferice*, thk. Abdu'l-Mecid Deyyab, Daru'l-Fâdile, Kahire, ts., s. 56.

¹⁹ Halil Fevzi Efendi, *el-Hâşiyetü'l-cedide 'alâ şerhi İsmâni'l-Feride*, Matbaayı Amire, 1287, C.II, s. 144.

²⁰ Ali b. İsa Rummânî, *Me'âni'l-huruf*, thk. Abdulfettah İsmail Şülbi, Mektebetü't-Tâlibi'l-Câmi', Mekke, 1986, s.107.

²¹ İbn Hacib, *el-Kafiye fi 'ilmi'n-nahv*, s. 51.

manaya delalet etmesiyle azlık ifade eden bir lafızdır. Müfred ise bir manaya tayin edilmiş her lafız kelimeye denir. Böylece kelimenin; isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılması ve رُب 'nin bu üç kısım içerisinde sadece birine dahil olması zorunluluğuyla fiil ve isim değil harf olduğu ortaya çıkmaktadır.²²

Harf-i cer olması:

Başka bir kıyas metoduyla رُب terkihi halinde bir ma'mül olmaz. Terkihi halinde olduğu zaman her isim ma'müldür. O halde ma'mül olmadığı için رُب isimdir. غلام رب veya رب رجل gibi رُب'nin öncesine harf-i cer dahil olması veya رُب'nin muzâfun ileyhi olması şeklinde bir kullanımı yoktur. رُب kelimesinin fiil olması da söz konusu değildir. Çünkü cerra amelini işlemektedir. Fiiller, cerra amelini işleyemedikleri için رُب'nin fiil olması mümkün değildir. Bu kıyaslama doğrultusunda رُب harf-i cer olmaktadır.²³

Harf-i cer olmaması:

Harf-i cer olduğunu kabul etmeyenler ise, bu kelime eğer harfi cer olsaydı رب رجل كريم أكرمت sözünün kullanımı sahih olmayacaktı, şeklinde değerlendirmektedirler.²⁴ Onlara göre ancak böyle bir kullanım sahihtir. Eğer رُب harf-i cer olsaydı zikredilen örnekte أكرمت fiili, رُب'nin dahil olduğu رب رجل كريم cümlesine رُب sebebiyle geçiş yapacaktı. Halbuki أكرمت fiili, herhangi bir harf-i cerre ihtiyaç duymaksızın mefûle geçiş yapmaktadır.²⁵

Harf-i cer olmadığı hakkında başka bir delil ise رب رجل كريم أكرمت sözünde رُب'yi eğer harf-i cer olarak kabul edersek fiil mefûlüne harf-i cer ve zamirle beraber geçiş yapmıştır. Halbuki fiil mefûlüne harf-i cer ve zamir ile birlikte geçiş yapamaz. Bundan dolayı زيد ضربه denilemez. Bu açıklama Muğni'de, mefûlünden sonra gelen fiilin amelini zayıflamaktadır, şeklinde açıklanmaktadır.²⁶

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سُبُعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سُبُعٌ عَجَافٌ وَسُبُعٌ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأَخْرَجَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَقْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ

“Kral dedi ki: Rüyamda yedi arık ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm. Ayrıca yedi yeşil ve bir o kadar da kuru başak gördüm. Efendiler! Eğer rüya yorumluyorsanız bu rüyamı da bana yorumlayın.”²⁷

Bu ayetteki ان كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ kısmında olduğu gibi تعبرون fiilinin “ل” harf-i cerri ile desteklendiği gibi harf-i cerlerin desteğine de ihtiyaç duyar. Özellikle fiilin mefûlünden tehiri vacip olduğu durumlarda bir harf-i cerre tutunması gerekir.²⁸

Bu gibi yerlerde fiilin amelinin zayıfladığı durumlarda fiil, tahsis ve irtibat ifade ettiği için harf-i cerler içinde sadece “lam” harf-i cerri ile desteklenmeli ki amelde zayıf olan fiil zımında has kılınsın. Dolayısıyla ضربت لزيد - أنا ضارب لزيد - ضربي لزيد حسن zımında “lam” harf-i cerinin fonksiyonu küçümsenemez.

Filibeli; رب رجل كريم أكرمت ve رب رجل كريم أكرمت örneklerinde fiilin mefûlüne geçişi harf-i cer ve zamirle birlikte olmaz, görüşüne; أكرمت sıfat olup buradaki amilinde تحقق gibi mahzûf bir fiil neden olmasın, cevabına bu şekilde yanıt vermenin faydasız bir cevap olduğunu belirtmektedir. Çünkü رب رجل كريم أكرمت veya رب رجل كريم أكرمت cümleleri ikisi de aynı şeydir. Ancak aynı soruda ما أكرمت رجلا sorusuna; رب رجل كريم أكرمت şeklinde verilen cevapta iddia edildiği gibi تحقق veya ثبت gibi başka bir kelamın manasına ihtiyaç duymaz. O halde أكرمت ve أكرمت kelimeleri mukadder أكرمت ve أكرمت açıklayıcısı olarak takdir olsa olmaz mı? şeklinde bu takdire binaen değerlendirildiğinde أكرمت fiili, kendi nefsiyle müte'addidir. Eğer

²² Fevzi, el-Hâşiyetü'l-cedide, s. 144; İbn Hacib, el-Kafiye fi 'ilmi'n-nahv, s. 51.

²³ Fevzi, el-Hâşiyetü'l-cedide, s. 145.

²⁴ Muhammed b. yezid b. Abdu'l-Ekber es-Sümalı el-Ezdi ebu'l Abbas el-Maruf bi'l-Müberred, el-Muktedab, thk. Muhammed Abdulhalik Azime, el-Meclisü'l- 'Ala li Şuûni'l-İslamiyye, Kahire, h.1399, C. 3, s. 57.

²⁵ Fevzi, el-Hâşiyetü'l-cedide, s. 146.

²⁶ Cemaluddin İbn Hişam el-Ensâri, Muğni'l-lebib an Kütibi'l-earib, thk. Ramazan el-Mübarek, Muhammed Ali Hamidullah, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1985, s. 576.

²⁷ Yusuf Suresi 43. ayet.

²⁸ Esterâbâdi, Şerhu Kafiyeti İbn Hacib, 1/1176.

manasına takviye yapılması gerekirse bu da ancak “lam” harf-i cerri ile olmaktadır. Dilcilerin görüşleri içerisinde car ve mecrûru nasbenden yani car mecrûrunun meful olmasını sağlayan fiilin, başka bir fiil ile tefsir edildiği görülmedi. بريد جاوزته cümlesini tefsir eden مررت بريد جاوزته şeklinde bir kullanımı yoktur.

Filibeli, Ahfeş'ten nakille Kûfilerin ve Basrilerin رُب'nin mecrûruna izafe edilmiş bir isim olduğu hakkında iddiada bulduklarını ifade etmektedir. كم lafzının ihtilafsız olarak çokluk için kullanılıp isim olduğu gibi رُب'nin de “azlık” için kullanılan bir isim olduğunu beyan ettiklerini bildirmektedir.

Ahfeş رُب'nin isim olduğunu عار قتل عار، ورُب قتل عار * عاراً عليك، “Bazı katiller ayıp olduğu halde seni öldürmeleri ayıp değildir.” Şiiriyle şahit getirerek رُب mübteda عار ise haber olduğunu belirtmektedir.²⁹ Râdî nezdinde ise evla olan عار kelimesinin mahzûf olan mübtedanın haberi olması, cümlesi de رُب'nin mecrûrunun sıfatı olduğudur. Dolayısıyla Filibeli, Ahfeş'in iddiasına bu şiirin şahit olmayacağını bildirmektedir.

Filibeli; o halde رُب'nin isim olduğunu iddia ediyorsanız isimler de asıl olan murab olmaktadır ancak رُب müfred bir kelimeye izafet olduğu zaman neden mebnidir? şeklindeki itiraza karşı, inşa manasında olması, nefiy harfi olması ya da bazı lügatlerdeki değişik vecihlerdeki kullanımı şeklen harfe benzediğinden diğerleri kural olarak onun üzerine hamledilmesidir, şeklinde cevap verildiğini ifade etmektedir. Râdî'nin iddiasına göre yani رُب'nin nekra bir isme izafe edilmesinden dolayı isim olduğu görüşünün Kûfiler ve Ahfeş'in kanaatlerini kuvvetlendirdiğini belirtmektedir. رب رجل كريم sözünün asıl tayin edilen manası, كم sözümüzün adam cinsinin birçoğu anlamına geldiği gibi, bu cinsten (adam cinsinden) az bir kısmı demektir.³⁰

4. Rubbe / رُب'nin İrabı

Filibeli رُب'nin irabı hakkında şunları söylemektedir: İrabı, mecrûrunun sıfatı cümlelerin manasını ifade etmesinden dolayı daima haberi olmayan bir mübteda şeklinde olmaktadır. Şayet mübteda olsaydı nevâsıhın رُب'nin başına gelmesi ve كان رب رجل كريم şeklinde bir cümle olması caiz olacaktı, ama bu şekilde bir cümle olması caiz değildir, itirazına ise şu şekilde cevap vermektedir: رُب'nin başına nevâsıh gelmez. Çünkü رُب azlığa işaret eder. Killet (azlık) ise dilcilere göre nefiy yerine geçer. Nefiy için sadrı kelam yani cümlelerin başında olması gerekir. Eğer nevâsıh gelseydi böyle bir başlangıç sahih olmayacaktı.³¹

Eğer رُب nefiy manasını kuşatıyor ve nefiy yerinde kullanılıyorsa mecrûrunun vasfettiği şey ancak fiil cümlesi olurdu, çünkü nefiy kıyasa göre fiil cümlesi olmayı gerektirir, şeklindeki itiraza ise Filibeli; evet itirazda haklısın ancak رُب çoğu yerde kesrat manasını da ifade ettiği için mecrûrunun sıfatının isim cümlesi olması da doğrudur, şeklinde cevap vermekte ve عارياً من دعة “Nice savaş oturmaktan daha hayırlıdır.” örneğinde olduğu gibi mecrûrunun sıfatı, fiilin manasını içine alan bir sıfat olarak vuku bulmasının çoğunlukta olduğunu ifade ederek Hz. Peygamber (sav)'in; أَلَا رُبُّ نَفْسٍ طَاعِمَةٍ نَاعِمَةٍ فِي الدُّنْيَا ؛ جَائِعَةٍ عَارِيَةٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Dikkat edin dünyadayken nice insanlar tok ve giyiniktirler ama ahirette ise aç ve çıplak olacaklardır.” hadisini delil olarak sunmaktadır. Bunun yanında Filibeli, kelamın Basrilerin dediği gibi amel takdirine ihtiyaç duymaksızın başka bir şey takdir edilmeden جائعاً عارياً ile tamamlandığını zikretmektedir.³²

5. Rubbe / رُب'nin Delâleti

Filibeli'ye göre رُب'nin, inşâî ve nefiy manalarını kuşatması sebebiyle cümle başında gelmesi gerekir. Nekra kelimeye mahsus olması hasebiyle kendisinden sonra nekra bir kelimenin gelmesinin yanında mârife bir kelime ile kullanılamaz. Bunun sebebi nekranın, kesrete ve kilette muhtemel olmasıdır. Örneğin جاء رجل “bir adam geldi” veya ما جئني رجل “hiçbir adam gelmedi” şeklinde nekra olduğu zaman kilette ve kesrata da delalet etmektedir. Mârife olan müfret (المفرد) ve müsenna (المتثني) kelimeleri gibi ya sadece killet

²⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, s.179.

³⁰ Esterâbâdî, *Şerhu Kafiyeti İbn Hacib*, 1/1177.

³¹ Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 147.

³² Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 147-148.

ifade etmektedir ya da mârifet olan cemi (الجمع) gibi kesrata delalet eder. رُبُّ kelimesi killet manasında olması için bu manaya delalet ettiğine delil olacak bir alamet gerekmektedir.³³

Filibeli; Ebu Ali, İbn Serrâc ve onun mezhebindekilerin kavline göre رُبُّnin nekraya dahil olması ve bu nekranın fiil cümlesi veya isim cümlesi ya da fiil manası veren bir müfrede dahil olması gerektiğini zikretmektedir. Filibeli; رُبُّnin dahil olduğu kelimenin neden nekra olması ve bu nekranın bir şeyle vasıflanması yani mevsuf olması gerektiğini ise رُبُّnin medlulü olan azlık manasını kuvvetlendirmek için olduğunu, bildirmektedir. Çünkü bir şeyle vasıflanan, vasıflanmayana göre daha has ve daha çok azlık ifade etmektedir. Ancak bazı nahivcilere göre bu vasfiyet, gerekli değildir.³⁴

Filibeli, Basrilerin رُبُّnin harf-i cer olması hakkında ittifak ettiklerini ancak harf-i cer olduğu için bir fiile müte'allak olup olmaması açısından müttetik olmadıklarını bildirmektedir. Basrilere göre رُبُّnin bir fiile müte'allağı açısından ihtilaf ettikleri durumlar ise şunlardır:

a) Basrilerin cumhuruna göre رُبُّ, mezkûr veya mukadder bir fiile müte'allak olmaktadır.

b) Rummânî ve İbn Zâhir'e göre bir şeye müte'allak olmaz. İbn Hişam'da *Muğni'l-lebib* adlı eserinde bunlara tabi olmuştur.

Muhakkikin birçoğu Cumhur'un görüşünü benimsediğini ifade eden Filibeli, onlara göre رُبُّnin medhulü, رُبُّnin müte'allak olduğu fiilin mefulü konumunda olduğunu zikretmektedir. Ancak bazılarına göre رُبُّnin medhulü, رُبُّ dahil olmadan önceki hali ne ise o olmaktadır. Yani mübtada ise mübtada, meful ise mefuldür. رُبُّ رجل صالح لقيته örneğinde رُبُّnin medhulü meful olur. رُبُّ رجل صالح لقيته örneğinde ise mübtadadır. Haberi de رُبُّnin cümlesidir. Ya da zamir ile tefsir etmek şartıyla mefuldür. Ancak رُبُّden sonra nasb edici takdir edilir. Çünkü رُبُّye sadrı kelam gerekir.³⁵

Filibeli'ye göre رُبُّnin Basriler nezdinde harf-i cer olmasının nedeni, âmilin müteaddid olması değil azlık ve çokluk ifade etmesidir. Küfilere ile Basrilerden Ahfeş ve Râdî'nin görüşüne göre رُبُّ, haberi olmayan mübtadadır. İsmüddin İsferyâni'ye göre ise amiller sebebiyle murabdır. رُبُّ رجل صالح لقيته cümlesinde رُبُّ lafzı mübtada, لقيته cümlesi haberidir. رُبُّ رجل صالح لقيته cümlesinde ise لقيته fiilinin mefulüdür. رُبُّ رجل كريم جاني örneğinde de aynı şekilde mübtada ve sonrası haberdir. رُبُّ رجل جاني cümlesi ise vasfın mevcudiyetini kabul etmeyenlere göre mübtada ve sonrası haberdir.³⁶

Basrilerin cumhuruna göre, رُبُّ لقيته تحققاً ثبت رُبُّ gibi mahzûf bir fiile müte'allaktır. Basrilerin diğer bazılarına göre mecrûru mübtada, رُبُّ جاني haberidir. Küfilere göre ise رُبُّ müfteda, muzaf ve رُبُّ جاني haberidir. رُبُّnin fiili, mazi olması gerekir. Çünkü gerçek taklil için tayin edilmiştir. Bu da mazi zamanının dışında tasavvur edilemez. Kendisinden önceki kelamın delaletiyle fiil bazen hazfedilir. Bu durumda zahiri ya da mukadder bir kelamın cevabı olur. Karine bunların dışında bir şey olursa da aynı şekildedir.

Filibeli; buradaki رُبُّnin fiili kendisine izafetin delalet ettiği tahsisin manası nedir, şeklinde bir soru akla geldiğinde şu şekilde cevap vermektedir:

Basrilerin cumhuruna göre رُبُّnin müte'allak olduğu, fiildir. Basrilerden bazısının görüşüne göre رُبُّnin medhulüne müte'allak olduğu fiildir. Filibeli, رُبُّnin taalluk ettiği fiilde bir rolü olduğu için fiil رُبُّye nisbet edilmekte ve رُبُّnin fiili, denildiğini bildirmektedir.

Bunun yanında Filibeli, Küfilere nezdinde bazı kısımlarda olsa bile رُبُّde amel edenin fiil olduğunu, bir kısım Küfilere göre ise konuya uygunluk/kurallı olsun diye "رُبُّnin fiili" denildiğini bildirmekte ve رُبُّye, رُبُّnin amelini engelleyen mâu'l-kaffe bitişirse cümle başına gelmesi gerektiğini ifade etmektedir. Nahivcilerin, bu cümle mazi fiil, müzari fiil ya da isim cümlesi olması hakkında ihtilaf ettiklerini aktarmaktadır. Sibeveyh ve tabilerine göre ise bu cümle, fiili mazi hal ya da istikbal cümlesi olması gerekir. Ebu Ali

³³ Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 148.

³⁴ Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 148.

³⁵ Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 148.

³⁶ Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 148-149.

izahın dışında, mazi hal veya istikbal olmasına cevaz vermektedir. Onlara göre aşağıdaki gibi gelmesi şazdır:

ربما الجمال المؤبل فيهم

وعنا جيح بينهن المهار

“İçlerinde gürbüz tayların bulunduğu, uzun boyunlu tımarlı deve sürüsü (yağmur bulutları gibi) süzülmemektedir.”

Ebu Ali (izahta) ve tabilerinin nezdinde رُب'nin dahil olduğu cümle, mazi bir cümle olması gerekir. Çünkü رُب mazi zamandaki taklil (azlık) manasındadır (ربما قصدني عبد الله).³⁷ Cezûlî ve onun görüşünde olanlara göre, bu cümlenin, fiil cümlesi olduğu gibi isim cümlesi olması da caizdir (ربما زيد قائم).³⁸

Bu konuda en tercih edilen görüşün ne olduğu hakkında Filibeli Halil Fevzi hâşiyesinde bazı bilgiler aktarmaktadır. Filibeli'ye göre Ebu Ali, İbn Serrâc ve bu ikisine tabi olanlar, Basrilerin iki görüşünden birisi ve Kufelilerin tamamının görüşünün daha tercihli olduğunu bildirmektedir. Çünkü رُب taklil içindir ve mazide takakkuk etmiştir. Muzâriye dahil olmasının bir anlamı yoktur. Bu noktada şu sorular akla gelmektedir:

a) رُب'nin, amelden alıkoyan mâu'l-kaffe ile beraber olunca maziye dahil olması vacip midir?

b) ربما تكره النفوس من الامر له فرجة كحل العقال “bazı insanlar, bazen düğümün çözüldüğü gibi işlerin çözülmesini istemez” cümlesinde olduğu gibi muzâriye de dahil olur mu?

Buradaki “mâ”, mâu'l-kaffe değildir. Kendisine ait olanın hazfedilmesiyle تكره cümlesiyle vasıflanmış bir nekradır. Yani رب شئ تكره demektir. رَبُّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ “Zaman olacak, inkâr edenler; keşke Müslüman olsaydık! Diye hayıflanacaklar.”³⁹ ayetinde ise sözünde hilaf olmayan sema ve arzadaki gaybı bilen Allah Teâlâ'dan sadır olduğu için müzâri, mazi yerinde kullanılmıştır. Vuku bulacağı haber verilen müstakbel haber tahakkuku'l-vuku kabilindedir. Yani geçmişte olmuş bir haber yerindedir. Ayetteki belirtilen olay, gelecekte yani ölüm geldiği anda azap meleklerinin gelmesi zamanında onlar azabın alametlerine veya kıyamet gününde şahit olunca o zaman keşke Müslüman olsaydık diyecekler. Bu gelecekte olacak olan durum geçmişte sanki gerçekleşmiş yerinde kullanılmıştır. Maziye has bir durum olması sebebiyle de ربما kullanılmıştır. İş böyle olunca ودوا kullanılması münasiptir. Ancak mazi olarak ودوا yerinde muzârisi olan يود fiili kullanılmıştır. Çünkü bu kelimede ihtilaf olmayan Allah Teâlâ'nın sözüdür. Muzâri onun indinde mazidir, dolayısıyla gerçekte müstakbel tevil hasebiyle mazidir. Kûfilere göre ise ayette كان takdiridir. رَبُّمَا كَانِ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ.⁴⁰

Râdî'nin de dediği gibi bunun tayini ve belirliliği söz konusu olması, ihtisar yapılması ya da başka sebeplerle hazfedilmesidir. كان'nin hazfedilmesinin karinesi ربما'nın gelmesidir. Karineyi muayyine ise ربما'den sonra كان'nin kesrat-ü isti'malidir. Ya bu şekilde çok kullanılması kullanımının yaygın olması ve bunun burada hazfedildiğinin biliniyor olmasıdır ya da رُب'nin يود ile vasıflanmış nekra bir kelime olması ve رُب'nin kendisine müte'allak olduğu fiilin mahzuf olması, رَبُّ شَيْءٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا, yani kafirlerin arzu ettiği nice şeyin tahakkuk etmesi ve gerçekleşmesidir.⁴¹

Filibeliye göre bu açıklama problemlidir. Çünkü mana, arzularının azalması şeklindedir. Arzuladıkları şeylerin azalması anlamında değildir. Bu gibi durumlarda رُب oluşun nisbetinin azlığı içindir. Ancak burada arzuladıkları şeye ulaşamama cihetindedir.

رُب'den sonra karine varsa fiil bazen hazfedilebilir:

فذلك ان يلقى الكريهة يلقها

³⁷ Ebu Ali el-Farisi, *el-İzâhu'l-'Adûdî*, thk. Hasan Şazeli Ferhud, Külliyyetü'l-Adab Camiatü'r-Riyad, 1969, s. 253.

³⁸ Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 149.

³⁹ Hicr, 15/2.

⁴⁰ Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 150.

⁴¹ Filibeli, *el-Hâşiyetü'l-cedide*, C. 2. s. 150.

حمدا وان يستغن يوما فر بما

“Bu adam bir savaşı karşılaştırsa gönüllü olarak savaşa koşar. Onu ihtiyaçsız kılacak bir menfaat verilse bile.”

Bu şiirde ربما يتوقع Râdî’de bu şekilde geçmektedir. Kûfilere göre رُبُّ’nin irabda mahallî yoktur. قلما manasında olmasından dolayı isim olsa veya cümleye dahil olan nefiy edatı gibi harfi nefiy olsa da dahil olduğu fiilin azlığını ifade etmektedir. Filibeli, ربما’daki رُبُّ’nin ne olduğuna dair üç vecih olduğunu ifade etmektedir:

- Kâffe olması
- Mevsuf nekra olması
- Zaid olması⁴²

ربما ضربة بسيف صقيل

بين بصري وطعنة نجلاء

“Busra’nın (Şam’da bir yer ismi) kenarında jilet gibi keskin kılıçla darbedildi.

Bu sebeple çok kınandı.”

رُبُّ harfi cerdir ve amelden alıkonur. Sibeveyh’e göre zahire işaret etmektedir. Zahiri olan fiile müte’allak olur. Seçkin olan görüşe göre muzâriye kullanılsa fiil, mazi yerine indirilir. Kûfilere göre ise “ma” ile amelden kesilmiş isimdir ve irabda mahallî yoktur.⁴³

SONUÇ

رُبُّ kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak dil alimleri farklı lügatler olduğunu ifade etmektedir. Filibeli Halil Fevzi, lügat itibarıyla bazı dilcilerin sekiz bazılarının ise yetmiş kadar çıkardıklarını bildirirse de bunların içerisinde en meşhur olanının “rubbe” (رُبُّ) şeklindeki lügat olduğunu zikretmektedir.

رُبُّ ile ilgili diğer bir tartışma konusu da “azlık” veya “çokluk” manasına gelmesidir. Filibeli; Sibeveyh başta olmak üzere İbn Serrâc, Ebu Ali, İbn Hacıb, Radiyyuddîn gibi alimlerin nezdinde, رُبُّ’nin dahil olduğu fiilin, mazi bir fiil olması gerektiğini dolayısıyla geçmiş zamanda azlık ve inşâi bir mana ifade etmek için tayin edildiğini belirtmektedir. Bahru’l-muhîtte ise رُبُّ’nin çokluk manasına tayin edildiğini, azlık manasını ifade edebilmesi için mecazda nasıl ki bir karineye ihtiyaç varsa çokluk anlamı için de bir karine bulunması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu konu hakkında tartışmalı durumlardan birisi de رُبُّ’nin isim veya harf olmasıdır. Basriler رُبُّ’nin terkip halinde geldiğini savunmaktadır. Onlar terkip halinde ma’mül olmadığını savunurken, isimlerin terkip konumundayken ma’mül olduğu meselesini delil olarak sunmaktadır. Böylece onların nezdinde ma’mül olmadığına göre رُبُّ’yi harf olarak değerlendirmektedirler.

Kûfiler ve Basrilerden Ahfeş, رُبُّ’nin mecrûruna izafe edilmiş bir isim olduğunu رُبُّ’nin dahil olduğu cümlenin fiilin mefûlüne geçişi bu harfi cerle olacağını savunmaktadırlar. Fakat فاكهه رُبُّ’nin mefûlüne geçişi bu harfi cerle olacağını savunmaktadırlar. Fakat فاكهه رُبُّ’nin mefûlüne geçişi yaparken herhangi bir harfe ihtiyaç duymadığından dolayı رُبُّ’nin harf-i cer olmadığını ortaya koymuşlardır.

رُبُّ’nin irabı ise mecrûrunun sıfatı, cümlenin manasını ifade etmesinden dolayı daima haberi olmayan bir müptela şeklinde olmaktadır. Ebu Ali, İbn Serrâc ve onun mezhebindekilere göre nekra bir kelimenin başına gelmektedir. Mârife bir kelimeye gelmez. Ayrıca Filibeli, رُبُّ’nin dahil olduğu kelimenin nekra olması ve bu nekranın mevsufiyet gerektirdiğini, bunun sebebinin de رُبُّ’nin delalet ettiği “azlık” manasını kuvvetlendirmek için olduğunu açıklamaktadır.

Basriler رُبُّ’nin harf-i cer olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak bir yere müte’allak olup olmadığı hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Basrilerin cumhuruна göre; تثبت , تحقق veya تثبت gibi mezkur ya da mukadder bir fiile müte’allak olur. Basrilerde Rummânî ve İbn

⁴² Filibeli, *el-Hâşiyetü’l-cedide*, C. 2. s. 150.

⁴³ Filibeli, *el-Hâşiyetü’l-cedide*, C. 2. s. 150.

Zâhir'e göre bir yere müte'allak olmaz. Bunlara göre ُ'nin mecrûru mübteda, sonrası ise haberdır.

ُ'nin mecrûru Sibeveyh ve tabilerine göre mazi hal ya da istikbal cümlesi olması gerekir. Ebu Ali *İzah* adlı eserinde mazi olmasını, diğer eserlerinde ise mazi hal ve İstikbal olabileceğini, Cezûlî ve tabilerine göre ise fiil cümlesi olabileceği gibi isim cümlesi de olabilir. Filibeli; İbn Serrâc'ın, Ebu Ali'nin ve bu ikisine tabi olanların, Basrilerden bir yere müte'allak olmamasını ifade edenlerin ve Kûfîlerin tamamının görüşünün bu kanaatte olduğunu bildirmektedir. Filibeli, ُ'ye dahil olan ُ hakkında ise kâffe, mevsuf, nekra ve zâid olmak üzere üç şekilde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim.

Atıf Efendi Kütüphanesi, no: 2390, Âmire Matbaası, 1282.

Ebu Ali el-Farisi, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-İzâhu'l-'Adûdî*, thk. Hasan Şazeli Ferhud, Külliyyetü'l-Adab Camiatü'r-Riyad, 1969.

Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf eş-Şehir Ebi Hayyan el-Endelûsî el-Gırnatî, *el-Bahru'l-Muhit fi't-tefsir*, Dâru'l-Fikr, 2000.

Esterâbâdî, Radiyuddin Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu Kafiyeti İbn Hacib*, thk. Yahya Beşir Mısri, Vizaratü Ta'limi'l Ali, Cami'atü İmam Muhammed b. Suud, 1996.

Ferâhidî, Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Samerrâî, Menşürati'l- E'lemi li'l-Matbû'at, Beyrut, 1988.

Filibeli, A. Halil Fevzi Filibeli, Afgani'ye Reddiye, sdl. Sadık Albayrak, Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, Sebil Matbaacılık, İstanbul, 1976.

Filibeli, Halil Fevzi Efendi, *Mecmua-i hadâiku'l-ımtihan*, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul, 1393.

Filibeli, Halil Fevzi Efendi, *Risâlei Hamîdiyye*, Matbaa-i Âmire, 1289.

Fîrûzâbâdî, Ebu Tahir Mecduddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *Okyanusu'l-basit fi tercümeti'l Kâmüsü'l-Muhîd ve'l-Kâmüsü'l-Vasid*, h.1250.

Halil Fevzi, Filibeli Halil Fevzi Efendi, *el-Hâşiyetü'l-cedide 'alâ şerhi İsamî'l-Feride*, Matbaayı Amire, 1287.

İbn Hacib, Cemalu'd-Din b. Osman b. Ömer b. ebi Bekr el-Mısri el-İsnevî el-Mâlikî, *el-Kafîye fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Salih Abdulazim eş-Şair, Mektebetü'l-Âdab, Kahire, 2010.

İbn Hişâm, Cemaluddin İbn Hişâm el-Ensari, *Muğni'l-lebib an Kütibi'l-earib*, thk. Ramazan el-Mübarek, Muhammed Ali Hamidullah, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1964.

İbn Hişâm, Cemaluddin İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebib an Kütibi'l-earib*, thk. Ramazan el-Mübarek, Muhammed Ali Hamidullah, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1985.

İbn Ömer el-Hac, Abdullah b. Ömer el-Hac İbrahim, *Rubbe ve ahkamuha fi'l-'Arabiyye*, Mecelletü'l-'Ulûmi's-Şer'iyye, ts.

İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Seriy b. Sehl b. en-Nahvi el-Ma'rûf bi İbn Serrâc, *el-Usul fi'n-nahv*, thk. Abdu'l-Hüseyn el-Fetli, Müessetü'r-Risale, Lübnan-Beyrut, ts.

Kuşadalı, Mustafa b. Hamza Kuşadalı, *Adalı cedid ale'l-izhar ve hâşiyeye kısmı*, Salah Bilici Kitabevi, ts.

Mevsilî, Ebu Feth Osman b. Cinnî, *Sırru sana'ati'l-irab*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2000.

Müberred, Muhammed b. Yezid b. Abdu'l-Ekber es-Sümalî el-Ezdi Ebu'l Abbas el-Maruf bi'l-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhalık Azime, el-Meclisü'l-'Ala li Şuûni'l-İslamiyye, Kahire, h.1399.

Nurosmaniye Kütüphanesi, no: 4696, Âmire Matbaası, İstanbul.

Rummânî, Ali b. İsa Rummânî, *Me'âni'l- hurûf*, thk. Abdulfettah İsmail Şülbi, Mektebetü't-Tâlibi'l-Câmi', Mekke, 1986.

Rüveyfi'î, Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab*, Mısır, h. 1300.

Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, no: 1423, Âmire Matbaası, İstanbul, 1282.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Mürtezâ el-Hüseynî, *Tâcu'l-arûs*, thk. Ali Hilali, Kuveyt, 1987.

Zekeriyyâ el-Ensârî, Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyyâ el-Ensârî, *Şerhu'l-Münferice*, thk. Abdu'l-Mecid Deyyab, Daru'l-Fâdıle, Kahire, ts.